

Evul Mediu românesc

Din secolul al VII-lea
până la domnia lui
Mihai Viteazul

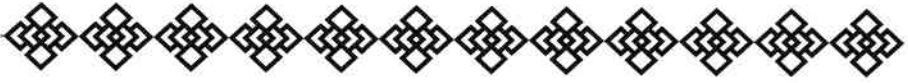
IOAN-AUREL POP

CUPRINS

GENERALITĂȚI	7
CARACTERISTICILE SOCIETĂȚII MEDIEVALE	13
GENEZA ROMÂNILOR MEDIEVALI	17
SOARTA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ȘI DIN UNGARIA	25
VIAȚA ROMÂNILOR MEDIEVALI TIMPURII; ORGANIZAREA BISERICII	29
VIAȚA POLITICO-STATALĂ A ROMÂNILOR MEDIEVALI; STRUCTURI POLITICE ROMÂNEȘTI PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XIII-LEA	39
FORMAREA STATELOR MEDIEVALE ROMÂNEȘTI	45
SITUAȚIA TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE AL XIV-LEA-AL XV-LEA	51

SITUAȚIA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ	55
INSTITUȚIILE MEDIEVALE ROMÂNEȘTI	63
BISERICA ȘI CULTURA	71
CRUCIADELE TÂRZII SAU LUPTA ÎN NUMELE CRUCII	79
SECOLUL AL XVI-LEA - ÎNTRE REZISTENȚĂ ȘI CONCILIERE	91
CUM ERAU VĂZUȚI ROMÂNII DE CĂTRE STRĂINI PE LA 1400-1500	97
ȚARA ROMÂNEASCĂ, MOLDOVA ȘI TRANSILVANIA ÎN „CASA PĂCII”: STATUTUL PRINCIPATELOR FAȚĂ DE ÎNALTA POARTĂ	109
DE CE N-AU CUCERIT TURCII ȚĂRILE ROMÂNE?	113
DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL (1593-1601)	117
CONCLUZII	133
ANEXE	137

GENERALITĂȚI

De la Renaștere încoace, lumea europeană s-a obișnuit să trateze Evul Mediu cu dispreț, dar și cu multă superficialitate, care au crescut mereu în timp, pe măsură ce perioada respectivă devenea tot mai îndepărtată și părea tot mai obscură. Cine nu a auzit expresii de genul „barbarie medievală“, „întuneric medieval“, „comportament ca-n Evul Mediu“? Disprețul este conținut chiar în nume: cei doi termeni alăturați înseamnă „perioada mijlocie“, în sensul unei paranteze neinteresante, neimportante și chiar jenante, situate între luminoasa Antichitate clasică (greco-romană), care a oferit modelul sau idealul de cultură și de civilizație, pe de o parte, și Renaștere, care s-a străduit să reînvie cât mai bine acest model antic, pe de altă parte. „Reînvierea“, la o privire mai atentă, a însemnat, în fapt, copiere sau imitare, iar atunci când imitația a fost depășită și abandonată, se trecea treptat spre cultura modernă. Deoarece artiștii, savanții, literații din secolele V–XIV – adică oamenii de cultură sau creatorii medievali –, cu foarte rare excepții, nu au imitat operele clasiciste greco-latine, au fost tratați cu dispreț, cu desconsiderare și au fost ignorați multă vreme, ei și operele lor. Firește, o biserică gotică nu seamănă cu un templu grec, dar nu pentru că oamenii Evului Mediu nu știau să facă temple grecești, cum s-a crezut un timp, ci

pentru că nu-i interesa acest lucru, pentru că aveau o altă sensibilitate, o altă concepție despre divinitate și despre creație. Dar ideea că între „lumea veche“ și „lumea nouă“ – imitație a celei vechi – se interpune una „mijlocie“, fără nicio personalitate, una întunecată, nepotrivită, ca un fel de accident al istoriei, și-a făcut loc treptat, s-a insinuat în unele scrieri, pentru ca apoi să se generalizeze.

Această concepție a acționat în timp ca o sentință, ca un sigiliu pus cu forța și imposibil de șters ori de eludat. Lumea modernă, mai ales prin Marea Revoluție Franceză, a aruncat un oprobriu greu, apăsător, pe care romantismul a încercat, fără prea mare succes, să-l îndepărteze, poate și fiindcă a alunecat spre o imagine idealizată a Evului Mediu, din care proveneau doar ruine fascinante, cavaleri în turnir, onoare cavallerească, romane galante, „dragoste curtenitoare“ (*l'amour courtois*) sau poezii ale trubadurilor, truverilor sau minnesängerilor. De aceea, în ciuda lucrărilor foarte serioase ale unor istorici (din ultimul secol, de exemplu), în opinia publică a rămas o imagine superficială și deformată a Evului Mediu, în care ar fi trăit oameni stângaci și neîndemânatici, aspri și ignoranți, caracterizați prin barbarie, supuși unei crunte asupriri a feudalilor, perioadă în care o mână de aristocrați (dacă nu doar regele) decideau totul, în care unele femei erau socotite bune numai spre a fi laudate în poezie, iar altele numai spre perpetuarea speciei, în care Biserica era atotputernică și îi ardea pe rug, prin intermediul Inchiziției, pe opozanți și pe incomozi. Este, totuși, evident astăzi că unele dintre aceste clișee au fost abolite, dar în prea mică măsură, încât foarte puțină lume știe, de exemplu, câte inovații a adus omenirii Evul Mediu, de la cartea manuscrisă, numită codice (în Antichitate erau rulouri, numite *volumina*, un fel de suluri cu scrieri pe papyrus și pe pergament), până la notele gamei muzicale și la muzica fondată pe ritm. Natural, toate

acestea nu ne dau cuvânt să susținem că Evul Mediu a fost o lume ideală. A fost o lume în care s-au întâmplat și multe violențe, ticăloșii, trădări și crime, discriminări și pedepse nedrepte. Evul Mediu nu a fost doar un imn al bucuriei, dar nici exclusiv un șir de întruchipări ale suferinței umane.

Cel mai fascinant tablou, util pentru înțelegerea cadrului lumii revolute de-atunci, este al vieții sociale medievale. S-a crezut și s-a susținut un timp că această societate era bazată pe anarhie, pe un fel de mișcare haotică a oamenilor și pe o funcționare aleatorie a vieții, pe rivalități nesfârșite între nobilii mari și mici, între nobili și Biserică, între regi (principi) și vasalii lor. Or, dimpotrivă, lumea medievală, deși nu se structurează pe forme și pe principii familiare nouă astăzi, nu se reazemă pe anarhie, ci pe ierarhie, ceea ce este cu totul altceva. Raporturile dintre oameni nu provin, în Evul Mediu, neapărat de la o autoritate administrativă centralizată, iar autoritatea care există nu rezidă, cum se întâmpla în lumea antică, în orașe. Esența societății feudale este ierarhia, înțeleasă ca o rețea de relații structurate pe drepturi și pe obligații reciproce. Aceste relații sunt numite, de obicei, suzerano-vasalice sau feudo-vasalice și se traduc printr-o serie de aranjamente personale, concretizate în contractul de vasalitate, care include – în forma ideală – trei gesturi, ceremonii sau secvențe, anume omagiul, jurământul de credință și investitura. Mai pe înțeles, prin contractul vasalic, un om liber și, de regulă, posesor de anumite bunuri devine omul altui om, tot liber și posesor de mai multe bunuri și mai puternic, pe baza unui acord bilateral, cu clauze specifice. Scopul contractului vasalic era protecția venită dinspre una dintre părți și ajutorul (militar) și sfatul acordate de către cealaltă parte. Aspectul palpabil al contractului vasalic era investitura, adică înzestrarea

omului mai slab (numit vasal) din partea omului mai puternic (numit senior) – sub a cărui protecție se punea cel mai slab – cu o bucată de pământ, de mărime variabilă, numită convențional feudă. În schimbul acestei dării și a amintitei protecții, dăruitul era dator cu „ajutor și sfat“ (*auxilium et consilium*). Conform unei linii de interpretare, chiar și țărani erau un fel de vasali (situați la baza ierarhiei), fiindcă bucățile lor de pământ erau primite de la nobil (feudal), spre a fi lucrate, în anumite condiții, care includeau tot drepturi și obligații reciproce, între ele plasându-se, pentru multe secole, până spre finele Evului Mediu, și conservarea calității de oameni liberi a acestor țărani. Totuși, lumea seniorilor și vasalilor este formată din indivizi liberi, pe când țărani șerbi se aflau în grade diferite de dependență față de stăpâni. Mai circulă credința despre sărăcia lucie a tuturor acestor țărani, care s-ar fi târât goi și flămânzi la picioarele stăpânilor, când, în fapt, mulți dintre ei (ne gândim inclusiv la iobagii din Transilvania) aveau câte opt perechi de boi, patru cai și 150 de porci.

Firește, schema teoretică schițată mai sus despre relațiile vasalice este ideală și nu se întâlnește în forme pure nici măcar în întreaga Franță, dar acolo unde se pot distinge caracteristicile sale de bază, societatea se numește, convențional, feudală.

În ultimele decenii au apărut între istorici o serie de controverse care au condus la propuneri foarte serioase de regândire a întregului eșafodaj al societății medievale și de renunțare la denumirea de „societate feudală“. Până în prezent însă, nu am semnalat vreo abordare teoretică menită să răspundă mai bine nevoii de la defini, la nivel cât mai general posibil, mecanismul lumii medievale. Noile propuneri (formulate cu destulă vehemență), accentuând diferențele, nu au făcut decât să ofere concepte sau denumiri noi, adecvate unei anumite regiuni a Europei,

dar nepotrivite pentru alte zone, uneori chiar din vecinătate. De aceea, în acest moment, cu toate rezervele, considerăm mai potrivită (atunci când este neapărat necesară), inclusiv pentru Europa Centrală și chiar pentru o parte a celei de Sud-Est, denumirea de lume feudală.

1

CARACTERISTICILE
SOCIETĂȚII
MEDIEVALE

În acest context, lumea sau societatea feudală are câteva caracteristici peste care nu se poate trece: este o societate rurală și agrară (orașul este o excepție de la feudalism și, atunci când apare, cu dreptul de comună inclus, devine o arenă de subminare a feudalismului); este o societate reglată de aranjamente personale care dau sens și formă pomenitei ierarhii; este o lume cu puternice tendințe comunitare, o lume în care, de regulă, grupul contează mult mai mult decât individul. Astfel, în centrul societății era atunci pământul, organizat sub forma moșiilor (posesiunilor). În mijlocul moșiei se afla castelul (cetatea, conacul, locuința întărită a nobilului) – locul vital al domeniului și azilul natural al întregii populații a satului în caz de pericol –, în altă parte a ei erau satul, sesiile (loturile) date spre folosință țăranilor, locurile de folosință comună, lotul lucrat în regie proprie de stăpân.

Legat de spiritul comunitar al Evului Mediu, trebuie subliniată structura societății, așa cum era teoretizată de „ideologii” epocii respective și cum era percepută de „opinia publică”. Din acest punct de vedere, lumea era împărțită în trei grupuri mari, în trei comunități sau în trei „corporații”, anume cei care luptă (*bellatores*), cei care se roagă (*oratores*) și cei care lucrează sau produc hrana (*laboratores*). Conform viziunii de

mai sus, societatea trebuia condusă de către reprezentanții acestor grupuri privilegiate, în armonie, fiindcă lumea era imaginată ca un corp, printr-un fel de întrepătrundere de sarcini, de completare reciprocă a îndatoririlor: războinicii erau cavalerii și nobilii, care luptau pentru sine și pentru celelalte două grupuri, rugătorii erau clericii (preoții și călugării) care se rugau pentru mântuirea lor și a întregii societăți, iar lucrătorii erau țăranii și artizanii în genere, care produceau hrana grupului lor și a celorlalte două. Se constată că această „diviziune a muncii“ în societate era ideală, fiind prezentată de către anumiți gânditori, pentru un anumit teritoriu al Europei Occidentale, și fiind consemnată într-o perioadă de timp limitată. Noi nu avem instrumentele necesare pentru a măsura extensiunea și valabilitatea unei astfel de concepții și de percepții, dar le putem surprinde în țări variate și pe intervale de timp destul de mari. Astfel, în momentul în care aceste comunități au primit consacrare scrisă sub formă de privilegii colective, ele au început să se numească stări (*status*), adică forme sau componente ale puterii sau ale politicii (admițând că, pe scurt, politica înseamnă putere, dorință de putere, de exercitare a puterii). Începând cu Epoca Modernă, se constituie trei puteri în stat – executivă, legislativă și judecătorească –, fapt care presupune aplicarea principiului separației puterilor. În Evul Mediu, nu exista principiul separației puterilor în funcție de cei care conduc (conform legilor), cei care fac legile și cei care sancționează încălcările legilor (judecă), dar exista un principiu al separației și al uniunii, în același timp, în funcție de cei care luptă, care se roagă și care muncesc. Aceste trei stări dădeau esența puterii, adică a funcționării statului. De altfel, în latina medievală, termenul *stare* (= *status*) este identic ca formă cu termenul (antic sau modern) de stat.

Evul Mediu mai are o caracteristică, fără înțelegerea căreia devine greu de receptat. Este vorba despre atașamentul nețărmurit al oamenilor care

au trăit atunci față de credința în Dumnezeu și față de Biserică. Nu este vorba aici numai de rugăciuni și de respectul de care se bucura clerul, ci și de neputința de a imagina viața în afara lui Dumnezeu și în afara Bisericii. Asta nu înseamnă că nu erau abateri de la credința oficială și de la Biserica recunoscută, dar măsura tuturor lucrurilor era Dumnezeu, numai lui i se închinau imnuri de slavă, el trebuia preamărit, ca și viața fericită din paradis (rai), rezervată de el drept-credincioșilor.

În 1027, episcopul de Laon, Adabelron, a stabilit un cadru al societății medievale devenit celebru: societatea, susținea el, este împărțită în cei care se roagă, cei care se luptă și cei care muncesc.

Această concepție făcea ca viața pământească să fie disprețuită de către mulți și, uneori, neglijată, să nu apară în prim-plan individualitățile, să nu se semneze operele artistice. Omul trebuia să fie un anonim și să se smerească. Creatorul și atotstăpânitorul era unul singur, slăvit mereu și laudat. Cu alte cuvinte, lumea nu trebuia să aibă „chipul și asemănarea omului“, decăzut prin păcatul original, ci „chipul și asemănarea lui Dumnezeu“. Totuși, plasarea divinității în prim-plan însemna, în fapt, pentru unii dintre gânditorii medievali, tot prețuirea omului, fiindcă omul era făcut „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu“. Iar omul trebuia să trăiască în universul lui Dumnezeu și să respecte acest univers. De aceea, de exemplu, pronunțarea afuriseniei (sau a excomunicării) asupra unei comunități de către papă sau de către alt episcop devenea o nenorocire fără egal, lipsindu-i pe oameni de slujbele religioase curente, de botezuri, de căsătorii, de înmormântări, de parastase, ceea ce apărea drept un cataclism sau drept un rău catastrofic. Biserica a avut însă un rol fundamental nu doar în trăirea spirituală, ci și în întreaga lume medievală, inclusiv în